

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 12

***Նվիրվում է պրոֆեսոր Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան
80-ամյակին***

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2016**

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)
№ 12

*Посвящается 80-летию профессора
Гургена Меликяна*

Ереван
Издательство ЕГУ
2016

YEREVAN STATE UNIVERSITY

PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES

(serial scholarly journal)

№ 12

*Dedicated to the 80th birthday anniversary of professor
Gurgen Melikyan*

YEREVAN
YSU PRESS

2016

3

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Ժողովածուի 12-րդ հատորի հրատարակումը ԵՊՀ
արևելագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորասախոսական
անձնակազմի համեստ նվերն է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան 80-ամյակին

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելիքյան Գուրգեն -	բ. գ. թ., պրոֆեսոր (<i>նախագահ</i>)
Ասատրյան Գառնիկ -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խաչիկյան Մարգարիտա -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Կարաբեկյան Սամվել -	բ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննիսյան Լավրենտի -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Մելքոնյան Ռուբեն -	բ.գ.թ., դոցենտ
(<i>համարի պատասխանատու</i>)
Ոսկանյան Վարդան -	բ.գ.թ., դոցենտ
Սարգսյան Լևոն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր -	պ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆրաստյան Ռուբեն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Տոնիկյան Սոնա -	բ.գ.թ., դոցենտ

© ԵՊՀ հրատ., 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՌԵԿՏՈՐ ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ ՊՐՈՖԵՍՈՐ
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ 80-ԱՄՅԱ
ՀՈՔԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ 5

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԸ 80 ՏԱՐԵԿԱՆ Է 8

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԵՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան
ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐ 12

Հայկ Քոչարյան
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԱԼ ՄԵՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԻԲՆ ԲԱԶԱ 20

Գ. Գևորգյան
Է. Ասատրյան
ՍՈՒԵԶԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԻ
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 30

Է. Ասատրյան
ՆԱՍԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ 45

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՕՍՄԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռուբեն Մելքոնյան

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ 1961 Թ.
ԹՈՒՐՔԻԱ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻ ՈՐՈՇ
ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ (ԱՐԽԻՎՍՅԻՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ)..... 58

Ալեքսանդր Սաֆարյան

ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԶԻՅԱ
ԳՅՈՔԱԼՓԻՑ ՀԱՐՅՈՒՐ ՏԱՐԻ ԱՆՑ 67

Լուսինե Սահակյան

ՀԱՄՇԵՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ 80

Անի Սարգսյան

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ 97

Միրանույշ Գալշոյան

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ՑԵՂԵՐԻ ԲՈՆԻ
ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ
ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ «ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ
ԼԵԳԵՆԴԸ» ՎԵՊՈՒՄ 109

Նաիրա Գինոսյան

ՀԱՅԵՐՆ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ (XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ –
XX ԴԱՐԻ ՍԿԻԶԲ) 120

Արա Ազատյան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՀԱՅ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 139

Արթուր Դումանյան
ԲԱՆԱԿԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ 1920-1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ.
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 158

Արշակ Գևորգյան
1960 Թ. ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱՄՆ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 180

Հայկ Մարգարյան
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵՐԿՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 196

Նաիրա Պողոսյան
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄԸ ԱՀՄԵԴ ՋԵՄԱԼ ՓՈՇԱՅԻ
ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 208

Լիլիթ Մովսիսյան
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ
ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ
ՊԱՏԿԵՐԸ 217

Ժալղաս Աղիբաև
ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ռուսերեն) 225

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գուրգեն Մելիքյան
«ՓԻՅԱԹԱԹԱՆ ՓԻԼԸ ՂԱՆԴԱՂՈՒՄ» ԱՐՑԱԽԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 236

Վարդան Ոսկանյան
ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 240

Հասմիկ Կիրակոսյան
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 249

Քնարիկ Միրզոյան
Թադևոս Չարչյան
ՈՐՈՇ ՊԱՐԿԵՐԵՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹԱԹԱՐԵՐԵՆՈՒՄ (անգլերեն) 255

Արտյոմ Տոնոյան,
Հովհաննես Սարգսյան
ՀԵՏՄԱՐԶՊԱՆԱԿԱՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ «ՔՈՒՐԴ»
ԱՆՎԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ 262

Ահարոն Վարդանյան
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՆՈՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 273

Թերեզա Ամրյան

ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈՒ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶԴԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ 281

Սվետլանա Հարությունյան

ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ՏՈՆԱՑՈՒՅՑԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ
ՏՈՆԵՐԸ 295

Լիլիթ Սաֆրաստյան

ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՎՏԱՐԱՆԴԻ ԿԻՆՈՅԻ ՆՈՐԺԱՄԱՆԱԿՅԱ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ. ՄՈՀՍԵՆ ՄԱԽՄԱԼԲԱՖ, ՇԻՐԻՆ
ՆԵՇԱՏ 304

Գառնիկ Գևորգյան

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԵՊԻՑ (ԴԱՍԹԱՆԻՑ)
ՊԱՏՄԱՎԵՊ 320

Հովհաննես Խոբիկյան

ԿԱՐԻԱՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 331

Արմեն Իսրայելյան

ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՍԲՈՂԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ 344

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆ 355

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ 367

**ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՄՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ**

Բանալի բառեր՝ Իրան, անջատողական, թյուրքախոս, էթնիկական, ազարի, Ադրբեջան, Քրդստան, Բելուջիստան, Խուզիստան

Աշխարհագրական բարենպաստ դիրքով և էթնիկական կազմով պայմանավորված տարածքային ամբողջականության հարցն ինչպես շահի օրոք, այնպես էլ իսլամական հեղափոխությունից հետո եղել է Իրանի ներքին և արտաքին քաղաքականության առանցքային հարցերից մեկը:

Անջատողականությունը սպառնում է Իրանի 31 նահանգներից առնվազն 5-ին, հյուսիսում՝ Արևելյան և Արևմտյան Ատրպատական նահանգներին, հյուսիս-արևմուտքում՝ Քրդստան, հարավ-արևմուտքում՝ Խուզիստան, հարավ-արևելքում՝ Միստան և Բելուջիստան նահանգներին, իսկ հարավում մասնատման վտանգ է սպառնում Պարսից ծոցում գտնվող Աբու Մուսա, Մեծ Թոմբ և Փոքր Թոմբ կղզիներին:

Տարածքային ամբողջականության սպառնալիքը ոչ այնքան պայմանավորված էնշված նահանգներում բնակվող էթնիկական խմբերի անջատողական պահանջներով, որքան որ այդ հարցը փորձում են շահարկել Իրանի անկայունությամբ շահագրգռված արտաքին դերակատարները:

Իրանում բնակվող թյուրքախոս սազարիները, քրդերը, արաբներն ու բելուջները հանդիսանում են այն թիրախները, որոնց

* Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոնի դասախոս: Էլ. փոստ՝ armen.israyelyan@ysu.am

միջոցով իսլամական հեղափոխությունից հետո Միացյալ Նահանգները, Մաուդյան Արաբիան, Թուրքիան, Ադրբեջանն ու Արաբական Միացյալ Էմիրությունները փորձում են տարածքային ամբողջականության և երկրի ապակայունացման սպառնալիքով նվազեցնել տարածաշրջանում Իրանի ազդեցությունը:

Նշված երկրների մի մասն Իրանի տարածքի որոշակի հատվածների նկատմամբ իր տարածքային նկրտումների վերաբերյալ բարձրաձայնում է պաշտոնապես, մյուս մասը՝ միջնորդավորված այլ օղակների միջոցով, իսկ մի մասն էլ գործում է քողարկված:

Արևելյան և Արևմտյան Ասրպատական նահանգներում անջատողական գործողությունները համակարգվում են Թուրքիայի և Ադրբեջանի ուղղակի և անուղղակի աջակցությամբ¹, որոնց գործողությունների ակտիվությունն ուղիղ համեմատական է Իրանի հետ այդ երկրների ունեցած հարաբերություններին, և որքան լարվում են նրանց հարաբերությունները, Իրանում գործող անջատողական խմբավորումներին Բաքվի և Անկարայի ցուցաբերած աջակցությունն ավելի է մեծանում, իսկ եթե ժամանակավորապես նկատվում է հարաբերությունների կարգավորում, ապա հակաիրանական գործողություններն իրականացվում են քողարկված:

Ասրպատականում գործող անջատողական կառույցներն իրենց քարոզչությունն իրականացնում են արտերկրից հեռարձակվող հեռուստաալիքների, ռադիոյի, տարատեսակ կայքերի ու սոցիալական ցանցերի միջոցով՝ որպես քարոզչության հարթակ օգտագործելով նաև մարզական և մշակութային միջոցառումները:

Նշված կառույցներից հատկապես աչքի է ընկնում «Հարավային Ադրբեջանի ազգային ազատագրության ճակատ» (GAMAC) անվամբ կազմակերպությունը: Բաքվում գրանցված այդ կազ-

¹ Stū` Ahmadi Hossein, Jomhuriyē Āzerbāijān, 23 sāl takāpu barāye doulat o melat sāzi, , Moaseseye motāleate tārixē Irān, Tehrān, 1394 (2015), p. 343.

մակերպության նպատակն Իրանի հյուսիսային՝ թյուրքախոս իրանցիներով բնակեցված նահանգներն Իրանից անկախ հռչակելն ու Ադրբեջանին միացնելն է:

Այդ համատեքստում 2010-2013թթ., երբ Իրան-Ադրբեջան հարաբերությունները գտնվում էին լարվածության գագաթնակետին, Ադրբեջանի խորհրդարանում մի խումբ պատգամավորների կողմից շրջանառության մեջ դրվեց մի առաջարկություն, որը նախատեսում էր երկիրը վերանվանել «Հյուսիսային Ադրբեջան», այն պատճառաբանությամբ, թե Թուրքմենչայի պայմանագրի կնքումից հետո Ադրբեջանը կիսվել է երկու մասի, իսկ այսպես կոչված «Հարավային Ադրբեջանը» մնացել է Արաքսի մյուս կողմում՝ Իրանի տարածքում:²

Իսլամական հեղափոխությունից հետո անջատողականության սպառնալիքին դիմագրավելու նպատակով իրականացվող կանխարգելիչ միջոցառումների շրջանակներում Ադրբեջանի հետ ընդհանուր ցամաքային սահմանը փոքրացնելու նպատակով 1994թ. Իրանի Արևելյան Ատրպատական նահանգի տարածքում Արդաբիլ անվամբ նոր նահանգ կազմավորվեց:³

Շուրջ երկու տասնամյակ անց Իրանի հյուսիսային նահանգների նկատմամբ Ադրբեջանի հավակնությունները սահմանափակելու նպատակով 2015թ. Իրանի Մեջլիսում քննարկման ներկայացվեց մի նախաձեռնություն, համաձայն որի՝ Արևելյան Ատրպատական նահանգը նախատեսվում էր կրկին ենթարկել վարչական բաժանման և կազմավորել նոր նահանգ՝ Արասբարան անվամբ:

Մինչև միջուկային համաձայնությունը, երբ Իրանի միջուկային խնդիրը ռազմական ճանապարհով լուծելու հարցը դեռևս գտնվում էր Միացյալ Նահանգների արտաքին քաղաքակա-

² Տես՝ *Азербайджан или Северный Азербайджан?*
<http://echo.az/article.php?aid=19047>

³ *Gozäreş-e markaz-e pežuheşhāye majles*
http://rc.majlis.ir/fa/news/print_version/764661

նության օրակարգում, որպես Թեհրանի վրա ճնշում գործադրելու միջոց, ԱՄՆ Կոնգրեսում քննարկվում էր Ատրպատականի անկախացման հարցը, և որպես դրան աջակցող հանգամանք էր նշվում Ադրբեջանի և Իսրայելի ռազմական համագործակցությունն ու Բաքվի կողմից Իրանին ներկայացվող տարածքային պահանջները:⁴

Ի դեպ, այդ շրջանում բացի Ատրպատականից՝ Միացյալ Նահանգներն ակտիվ աշխատում էին նաև Սիստան և Բելուջիստան նահանգի ուղղությամբ՝ տարբեր հարթակներում բարձրացնելով տեղի բնակչության իրավունքների պաշտպանության հարցը:⁵

Հավելենք, որ Իսլամական հեղափոխության հաղթանակից հետո բելուջները պահանջեցին ինքնավարություն՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետության կազմում: Սակայն Իսլամական հեղափոխության պահապանների կորպուսի (ԻՀՊԿ) արագ և կոշտ հակազդեցության հետևանքով բելուջների անջատողական շարժումն անմիջապես մարեց:⁶

Ինչպես Թուրքիայի, Իրաքի, Սիրիայի քրդաբնակ տարածքները, այնպես էլ Իրանի համանուն Քուրդիստան նահանգն ընդգրկված է Մեծ Քուրդիստանի ձևավորման նախագծում, և տարածաշրջանում տեղի ունեցող զարգացումներով պայմանավորված Իրանի քրդերի հարցը մշտապես շահարկվել է արտաքին ուժերի կողմից, որոնք փորձել են Իրանում միջէթնիկական բախումներ հրահրել:

Եթե թյուրքախոսազարիների վերաբերյալ շահարկումներն Իրանի իշխանություններն ինչ-որ չափով կարողանում են կա-

⁴Rep. Rohrabacher Urges Secretary Clinton to Back Freedom From Iran for Azeris http://www.mashregnews.ir/files/fa/news/1391/5/16/195512_167.pdf

⁵US congressman tables bill for Baloch right to independence <http://tribune.com.pk/story/338079/us-congressman-tables-resolution-calling-for-independence-of-baloch/>

⁶Ушаков В. А., Иран и мусульманский мир 1979-1998гг., Институт изучения Ираила и Ближнего Востока, Москва 1999г., стр 58.

ռավարել և Ատրպատական նահանգը գերծ պահել զինված բախումներից, ապա Քրդստանում խնդիրն ավելի բարդ է, քանի որ ի տարբերություն Ատրպատականի՝ անջատողական հակումներ ունեցող քրդական խմբավորումները որպես նպատակին հասնելու միջոց հաճախ ընտրում են զինված պայքարը, որն էլ իր հերթին հանդիպում է ԻԻՀ անվտանգության ուժերի կոշտ դիմադրությանը:⁷

Իրանի Քրդստան նահանգում ընդհատակյա գործունեություն ծավալող կառույցներից մեկը՝ Քրդական աշխատավորական կուսակցության (PKK) իրանական ճյուղը հանդիսացող Քրդստանի ազատ կյանք կուսակցությունն է, որն առավել շատ հայտնի է (PJAK) անվամբ, իսկ մյուսը՝ Իրանի կոմունիստական կուսակցության Քրդստանի կազմակերպությունն է (KOMALA), որի գործողությունները համակարգվում են Իրաքի Քրդստանում տեղակայված կենտրոնական կառույցի կողմից: Այս երկու կուսակցությունների նպատակն անկախ Քրդստանի ձևավորումն է՝ Ֆեդերատիվ Իրանի կազմում:

Տարածաշրջանում ժամանակ առ ժամանակ ինքնավարության ձգտող քրդական շարժումների ակտիվացումն իր ազդեցությունն է ունենում նաև Իրանում՝ քննարկման առարկա դառնալով նաև ԻԻՀ քաղաքական շրջանակներում. մասնավորապես 2014թ. ԻԻՀ Մեջլիսի պատգամավոր Օսման Ահմադին խորհրդարանի քննարկմանը ներկայացրեց Արևմտյան Ատրպատականի մի հատվածում Հյուսիսային Քրդստան նահանգ կազմավորելու մասին նախաձեռնությունը:⁸

Ինչ վերաբերում է Խուզիստանին, ապա 1956թ. Իրանում անցկացված մարդահամարի արդյունքների համաձայն՝ Խուզիստանի բնակչության թիվը կազմում էր շուրջ 2 միլիոն, որից

⁷ Stu՝ The US-Saudi Plan to Prompt an Iranian Pullback from Syria
<http://www.globalresearch.ca/the-us-saudi-plan-to-prompt-an-iranian-pullback-from-syria/5537777>

⁸ 'Northern Kurdistan' Gets Icy Response In Iran's West Azerbaijan Province
<http://www.rferl.org/content/iran-provinces-kurds-azeris/25226139.html>

470 հազարն արաբներ էին, որոնց մի մասը Խուզիստանում է հայտնվել արաբական արշավանքների ժամանակ և տարիների ընթացքում ամբողջությամբ ձուլվել պարսկախոս բնակչության հետ, իսկ մի մասն էլ ներգաղթել է Իրաքից՝ Սադդամ Հուսեյնի բռնաճնշումներից խուսափելու նպատակով:⁹

Դեռ 19-րդ դարի վերջից սկսած Խուզիստանի անկախացման վերաբերյալ մի քանի նախագիծ է դրվել շրջանառության մեջ:

Իրաքը Խուզիստանը գրավելու փորձեր է կատարել 1874թ., 1924թ., երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին. ի վերջո իրանաիրաքյան պատերազմի ընթացքում Իրաքի զինված ուժերին հաջողվեց գրավել Խուզիստան նահանգի մի մասը, որը սակայն զգալի կորուստների միջոցով Իրանը կարողացավ ազատագրել:¹⁰

Ներկայում Խուզիստանում անջատողական գործողություններ կազմակերպելու նպատակով ընդհատակյա գործունեություն է ծավալում «Ահվազի ազատագրության արաբական շարժում» կազմակերպությունը:

1979թ. Իրանում տեղի ունեցած իսլամական հեղափոխությունից հետո, երբ նույն թվականին Իրաքի նախագահ դարձավ Սադդամ Հուսեյնը, իրանաիրաքյան հարաբերությունները շիական գործոնով, ինչպես նաև տարածքային խնդիրներով պայմանավորված լարվեցին, որն ի վերջո հանգեցրեց լայնածավալ պատերազմի:

Բացի Շատ ալ-Արաբ գետի խնդրի շուրջ տարածայնություններից՝ Իրաքը պահանջում էր նաև արաբներին վերադարձնել Պարսից ծոցում գտնվող Մեծ Թումբ, Փոքր Թումբ և Աբու Մուսա կղզիները:

⁹ Ску` Б. Балаян, Арабы Хузистана, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ Հ. 3. Երևան, 1967, էջ 208-212:

¹⁰ Jafari Asyar, Tarhāye tajziye Xuzestān, Etelāat-e siāsi va eqtesādi, No. 211-212, p. 33-40:

Եթե իրանաիրաքյան պատերազմի ավարտից հետո Բաղդադի և Թեհրանի միջև տարածքային-սահմանային հակասությունները կարգավորվեցին,¹¹ ապա դրան հաջորդած տարիներին Պարսից ծոցի տարածաշրջանում Իրանի մրցակից երկրները, առաջնորդվելով աշխարհաքաղաքական կոնյունկտուրայով, տարածքային ամբողջականության գործոնն օգտագործելով, փորձում են Իրանի վրա ճնշում գործադրել՝ զսպելով նրա տարածաշրջանային նկրտումները:

ԻԻՀ նախագահ Մահմուդ Ահմադինեժադի պաշտոնավարման տարիներին (2005-2013թթ.) Իրանի և Պարսից ծոցի արաբական երկրների հարաբերությունները գտնվում էին չափազանց լարված իրավիճակում: Այդ ժամանակաշրջանում Իրանի դիրքերը զգալիորեն թուլացել էին տարածաշրջանում, երկիրը գտնվում էր պատժամիջոցների ծանր ճնշման ներքո: Չափազանց մեծ էր ԱՄՆ-ի և Իսրայելի կողմից Իրանի վրա ռազմական հարձակում գործելու հավանականությունը:

Եթե վերը թվարկված նահանգներում արտաքին ուժերն Իրանի տարածքային ամբողջականության հարցը շահարկում են տեղի շահագրգիռ խմբերի միջոցով, ապա Պարսից ծոցի արաբական երկրները բացահայտ տարածքային պահանջներ են ներկայացնում Իրանին. Արաբական միապետությունները Պարսից ծոցն անվանում են Արաբական ծոց կամ պարզապես Օոց, իսկ Արաբական Միացյալ Էմիրությունները Մեծ Թոմբ, Փոքր Թոմբ և Աբու Մուսա կղզիների պատկանելիության շուրջ պաշտոնապես իր անհամաձայնությունն է հայտնում Իրանին:¹²

Ինչպես թյուրքախոս, արաբախոս և քրդախոս նահանգներում, այնպես էլ Պարսից ծոցի պարագայում, Իրանի իշխանությունները ձեռնարկում են կանխարգելիչ քայլեր՝ երկրի ներքին

¹¹ Տես՝ Գ. Գևորգյան, Իրաք-իրանյան տարածքային-սահմանային հակասությունների հարցի շուրջ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ չ. 24. Երևան, 2005, էջ 97:

¹² Տես՝ Ушаков В. А., Иран и мусульманский мир 1979-1998гг., Институт изучения Израила и Ближнего Востока, Москва 1999г., стр 109-110:

խնդիրներին արտաքին դերակատարների միջամտությունը բացառելու նպատակով: Մասնավորապես Իրանի Մեջլիսում շրջանառության մեջ է դրված օրենքի մի նախագիծ, համաձայն որի՝ նախատեսվում է Մեծ Թումբ, Փոքր Թումբ և Աբու Մուսա կղզիները միավորել մեկ նահանգի մեջ՝ Պարսից ծոց անվամբ:¹³

Իրանի Իսլամական Հանրապետության իշխանություններն իսլամական հեղափոխությունից հետո ԻՀՊԿ միջոցով ուժեղացված հսկողություն են իրականացնում՝ անմիջապես վերացնելով նշված տարածքներում անջատողականությանը միտված ցանկացած դրսևորում՝ բացառելով 1940-ական թվականներին Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետության և Մեհաբադի Հանրապետության հռչակման կրկնությունը:¹⁴

Իրանի անվտանգության ուժերի իրականացրած կանխարգելիչ միջոցառումներին զուգահեռ տարածքային ամբողջականության պահպանման ուղղությամբ ակտիվ դերակատարություն է կատարում նաև Իրանի պանիրանխստանական կուսակցությունը, որը, թեև իսլամական հեղափոխությունից հետո անմիջական մասնակցություն չունի Իրանի ներքաղաքական կյանքում ընթացող քաղաքական գործընթացներին, սակայն որպես ազգայնական գաղափարախոսություն կրող կուսակցություն՝ գործում է ընդդրիմության դաշտում, բայց իր գործունեությունն ուղղված է ոչ միայն Իրանի տարածքային ամբողջականության պահպանմանը, այլև նրանց ծրագրում ընդգրկված է այսպես կոչված «Մեծ Իրանը» վերականգնելու գաղափարը:

Աշխարհաքաղաքական և տարածաշրջանային զարգացումներով պայմանավորված տարիների ընթացքում փոխվել են նաև ժամանակին Իրանի նկատմամբ թշնամական դիրքորոշում ունեցող երկրների դիրքորոշումները:

¹³Ostān-e Xalij-e Fārs taškil mi šavad

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13910204000821>

¹⁴ Տե՛ս՝ Farideh Koochi-Kamali, The Political Development of the kurds in Iran, Department of Social Sciences, New School University, New York, p. 89:

Եթե իսլամական հեղափոխությունից հետո Իրաքը դարձավ Իրանի գլխավոր հակառակորդը, ապա Մադդամ Հուսեյնի իշխանության տապալումից հետո Բաղդադի և Թեհրանի հարաբերությունները կարգավորվեցին, և այսօր Իրանը համարվում է Իրաքի տարածքային ամբողջականության պաշտպանությանն աջակցող շահագրգիռ երկրներից մեկը:

Իրանի և «5+1 խմբի» միջև ձեռք բերված համաձայնությունից հետո Միացյալ Նահանգները ևս կասեցրեց Իրանի անջատողական խմբերին աջակցելու ծրագիրը, սակայն դա ամենևին էլ չի նշանակում, որ այն դուրս է եկել ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության օրակարգից: Ինչ վերաբերում է Թուրքիային և Ադրբեջանին, ապա եթե Իրանի թյուրքախոս տարածքները ներքին և արտաքին խնդիրներով պայմանավորված ժամանակավորապես դուրս են մնացել Անկարայի ուշադրության կենտրոնից, նույնը չի կարելի անհղել Բաքվի պարագայում, քանի որ ինչպես անցած երկու տասնամյակի ընթացքում, այնպես էլ ներկայում Ադրբեջանի հանրակրթական դպրոցների համար նախատեսված պատմության դասագրքերում Իրանի հյուսիսային շրջանները ներկայացվում են որպես «պատմական Ադրբեջանի անքակտելի մաս»:

Իրանի էթնիկական խմբերին առնչվող ցանկացած իրադարձություն անմիջապես շահարկվում է արտաքին դերակատարների կողմից, միևնույն ժամանակ դրսից կազմակերպվող որևէ գործողություն ազդում է Իրանի ներքին զարգացումների վրա, որը կարող է ամբողջությամբ ապակայունացնել երկիրը: Հետևաբար, Իրանն իր արտաքին քաղաքականությունը մշակելիս անպայման հաշվի է առնում տարածքային ամբողջականության գործոնը և խուսափում է այնպիսի քայլեր կատարել, որոնք անջատողականության գործիք կդառնան ինչպես երկրի ներսում գործող խմբավորումների, այնպես էլ արտաքին դերակատարների ձեռքին:

ВЫЗОВЫ УГРОЖАЮЩИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ ИРАНА ПОСЛЕ ИСЛАМСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Армен Исраелян
(резюме)

Статья касается внутренних и внешних вызовов, угрожающих территориальной целостности Исламской Республики Иран после исламской революции. Эти вызовы представляют угрозу для 5 провинций ИРИ. В частности, в провинциях Исламской Республики Ирана - Восточный Атрпатакан, Западный Атрпатакан, Курдистан, Хузестан, Систан и Белуджистан угроза сепаратизма обусловлена не столько сепаратистскими требованиями живущих тут этнических групп, сколько этой проблемой пытаются манипулировать внешние субъекты - Турция, Азербайджан, Саудовская Аравия, Объединенные Арабские Эмираты.

Как в тюркоязычных, арабоязычных и курдоязычных провинциях, так и в случае Персидского залива, власти Ирана предпринимают превентивные меры, чтобы исключить вмешательство внешних субъектов в внутренние дела страны.

Внешние субъекты манипулируют любым событием, связанным с этническими группами Ирана, в то же время любое действие организованное вне страны влияет на внутреннюю ситуацию, что может дестабилизировать страну. Соответственно, Иран разрабатывая свою внешнюю политику, обязательно учитывает фактор территориальной целостности и избегает таких шагов, которые могут стать инструментом как в руках сепаратистов, так и в руках внешних субъектов.

THE CHALLENGES POSED TO IRAN'S TERRITORIAL INTEGRITY AFTER THE ISLAMIC REVOLUTION

Armen Israyelyan
(summary)

The article touches upon the internal and external challenges posed to the territorial integrity of 5 of the 31 provinces of the Islamic Republic of Iran after the Islamic revolution. Particularly, the threat of separatism in Iran's East Azerbaijan, West Azerbaijan, Kurdistan, Khuzestan and Sistan and Baluchistan provinces is conditioned not as much by the separatist demands of the ethnic groups living in those areas, as by the speculations of the issue by external actors like Turkey, Azerbaijan, Saudi Arabia, United Arab Emirates interested in Iran's instability.

Like in Turkic, Arabic and Kurdish-speaking provinces, as well as in case of the Persian Gulf, the Iranian authorities are taking preventive measures to eliminate the interference of external actors in the internal problems of the country.

Any event related to the ethnic groups in Iran is immediately speculated by external actors. At the same time, any activity organized by the external forces affects the internal situation in Iran, which is likely to destabilize the whole country. Therefore, developing its foreign policy Iran takes into account the factor of territorial integrity and avoids taking any steps, which may become a tool in the hands of both the separatist groups operating in the country and external actors.